

They that can give up essential liberty to obtain a little temporary safety deserve neither liberty nor safety.

Benjamin FRANKLIN

IJAMBO

N°30

Fax : (250) 7 6574

Tél. 7 2695

B.P. 2154 KIGALI

Cpte BCR 25 222/02

Avecom

100 Fr

Rédacteur en chef : HANGIMAIN / Fr. Xavier

Give me liberty,
or give me death"
Patrick HENRY

Aho kunigwa n'ijambo
uzanigwe n'uwo uribwiye.

Imirambo y'abanye politiki muri ge-
reza ya Ruhengeri.
P.D.G. wa S.G.P. yari arashwe Imana ikinga akaboko.

Des journalistes étrangers reçoivent un prix aux E-U (pour le courage
qu'ils ont montré dans l'exercice de leur profession)

Kavaruganda s'est résolu à défendre
la liberté de la presse.

KAVARUGANDA

iracyamanitse inyundo.

Ministère du Commerce et du Développement
TANSCO) yo gutumanaho (MINI-

Repubulika ya kabiri na GITARAMA

Burya amaraso y'umuntu ni akagabo. Ubonye ngo arahungeta abambari ba Repubulika ya kabiri kuva ku muto kugera kuri "Gahera-heza"! Mitingi ya MRND yabereye i Gitarama kuwa 27 Ukwakira n'uburyo Radiyo MRND yayitinze-ho igasisibiranya iya MDR yabereye i Nyamirambo, byerekanye ku buryo buhagije ko imitima y'abambari ba MRND itaribagirwa amahano bamwe muri bagenzi babo bakoze igihe babaye ba RUKARA-BANKABA.

Kayibanda amaze gupfa urw'agashinyaguro ndetse n'abafasha be bakamarirwa ku icumu, abambari ba Repubulika ya kabiri bashatse kwigira NYONINYINSHI no kwishyira aharyoshye, nibwo bamuhaye imbabazi z'ibaya atakoze, maze banamwitirira ikibuga cy'i Kanombe. Dore imbabazi za bihehe bajya bavuga ureke ibindi dore gushinyagura by'ingeri nshyashya bajya bavuga uko byatangiye kugeza kuri koroneri MAYUYA wishwe ntakurikiranwe nk'ikimonyo ahubwo tugakingwa mu maso kumwitirira ikigo cy'i Kanombe. Arik Kanombe hari uwayibaraguriyemo umutsindo! Erega n'ibya MBONYUMUTWA ni uko.

Kwitirira KAYIBANDA ikibuga cy'i KANOMBE bigomba kuba bitaratumye imitima y'abambari ba Repubulika ya kabiri isubira mu bitereko. Nibwo bahimbye undi mutwe wo gukoresha MBONYUMUTWA. Mbere na mbere, bamutegetse kubakubita icyubahiro zo kubamaraho ubusembwa, ibyo bisozwa no kumushyingura kuri stade ya demokarasi umuryango we utabyemera. Ubwo bashakaga kwibagiza ko KAYIBANDA atashyinguranwe icyubahiro kibikiwiye no kuzimangatanya burundu ibintu byose byakwibutsa Repubulika ya mbere. Arik Kubera ya maraso yamenetse, imitima yarongeye ihubuka mu bitereko aho inkubiri ya demokarasi iserukiye.

Koko rero, abambari ba Repubulika ya kabiri bararebye basanga kwagaza Gitarama bayisaba amajwi bizabagora. Niko guhaguruka

ya kabiri na GITARAMA

bivuye inyuma, maze intangiriro iba gushaka ibiyiso, ngabo ba MPAMO Esdras, ba MUNYANKUMBURWA, ba NZABONIMA-NA Callixte n'abandi n'abandi. Ibyo byabaguye neza kuko inda zabonye umwanya wazo n'imitima uwayo. Muri uko gushaka ko imitima yasubira mu bitereko, Mitingi y'i Gitarama yagizwe umuti w'ikirenga, ari nayo mpamvu Radio MRND yabitinze-ho cyane. Arik se ubwo twavuga ko indwara ibonye umuti?

Kubihamya biragoye, kuko, i-shyaka iryo ariryo ryose, yemwe na PDC "yamanitse regisitiri" riramutse rikodesheje amamodoka yo gutembereza abantu, ntiryabura abaryitabira, kuko inkundarubyino zireze.

Kimwe n'uko hatabura abukureba umudihi wa BIKINDI n'rero rye. Arik ibyo bivuga abayoboke bagwiriye? Twibuke pasitoro MUZOREWA yagabu abantu buzuye stade mu matora muri ZIMBABWE, arik nyamntiyarengeje amajwi atatu ku inna. Twizere ko abambari ba MRN batazahera hariya maze bakabsha umukuru wabo ngo ibintu "sawa sawa" nkuko babimene reye. Arik nawe ntazahita abmera akurikije ibyo yabonye i MU SAMBIRA.

NZABAMBIRORA Thomas

Gitarama Komini Nyamabuye

Ibibazo by'abacuruza caguwa:

Komini Nyamabuye niyo irimo umugi wa Perefegitura GITARAMA ikaba ifite isoko ryubatse kijyambere. Iryo soko rero riravugwaho byinshi, arikicyanzinduye ni imyigaragambyo y'abacuruza caguwa yabayeye kuwa gatandatu tariki ya 07.09.1991 ikaba yari ishingiye ku mafaranga menshi batanga. Ubu batanga 2.400 F ku kwezi. Komini iteganya ariya mafaranga yari izi ko isoko rigomba kurema buri munsi uretse ku cyumweru. Ibyo rero ntibyahobotse kuko ubu urebye isoko rirema ku wa 3 no kuwa 6 ndetse ubu kubera ibihe turimo bikomeye abo bacuruza caguwa birirwaga biyicariye bagataha uko baje.

Ubwo rero bishyize hamwe bemeza kudasubira guceruza-muri iryo soko le 07.09.91 ngo cyeretse Komini igabanyije ibiciro by'imisoro, arik cyane cyane barifusa ko bajya basora ari uko bakoze nk'uko byahoze mbere.

Burugumesitiri HABIMANA Thomas wa NYAMABUYE yambwiye ko bihutiye guita ibyemezo ngo kuko batigex bamenyesha Komini ibibau bafite. Cyakora ngo haba hammo umugabo witwa ZIMBABWE udashobotse akaba ariye Nyirabayazana wa biriya byose. Burugumesitiri rero yanjiye ko bagiye kwhutira gukon inama hamwe n'abo bacuna bakareba icyemezo cyafatwa ku buryo bushimishije impando zombi.

Komini izarebe n'ukuntu yabubakira urwambariro kuko amabere ya bashiki bacu amajwi kugwa ari menshi kubera ko abo basore ba caguwa bayamereye nabi bayakorakora ngo berakugera umwenda. Arik umunsi bakorakoye ibere ny muka X. nzabandora.

André Journaux
GITARAMA

RWANDA ubutabera ni ubwa nde?

Abanyepolitiki baguye mu Ruhengeri ntibabikwe.

muanda Ruhengeri-Gisenyi nayaruguru y'igihugu cyacu, iru rw'inzu nziza ubutegetsi bwa agitura ya Ruhengeri bukoreramo inzu urukiko rw'ubujurire rwa Ruhengeri. Ku kibambasi cyo cy'yo nzu handitseho mu nyuguye ubwuzu zigomba kuba zaranze n'umuahanga (calligraphie) amaro y'igifaransa akurikira: "Cour de Ruhengeri. La Justice est au nom du peuple". Izo nteruro tswe mu w'1974 ariko iyi ya nyuyage no kwandikwa uko yakabaye itegekonshinga ryo mu w'1978. Iyo rwo ya nyuma rero nubwo igizwe magambo atagira uko asa ntacyo na gito iyo umuntu yitegeree ibiwa muri urwo rukiko kimwe nde mu nkiko hafi ya zose zo muanda. Iriya nteruro buri gihe intera baza ibibazo bitatu: Icya mbere ni amvu iyo nteruro yanditswe mu rwo rw'igifaransa mu gihe abanyaunda 60% batazi gusoma no kwandikandi n'ururimi rw'igifaransa rukawu n'abatarenze 10 ku ijana ariko nyugwa ku buryo bugaragara n'abamwe 3 ku ijana.

Nubwo rero ururimi rw'igifaransa merwaho n'itegekonshinga ururimi murehwa mu butegetsi hamwe n'ikirwanda ururimi rw'igihugu, iya-kwanda ry'iriya nteruro mu gifaransa kihitse. Icya kabiri ni uko guhera w'1974 ubwo iyo nteruro yandikwa mu runyamahanga kugeza uyu mu, urubanza rumwe rukumbi rugara mu niro rwahaburanishirijwe mu runmi rw'igifaransa hatagombye kuzamo basemuzi: ni rwa rundi rwo muri Karena 1979 rw'abacanshuro b'ababirigi yashaka gutera no guhirika ubutegeziwa Perezida MOBUTU.

Ari abari abanyapolitiki ba Republikya ya mberere baburanye muri 1974, si LIZINDE n'abo bise ku ngufu, bani be n'ibyitso bye baburanye mu w'1981 na 1983 ntibaburaniye muri uwo rukiko mu gifaransa nubwo hafi ya bari abanyabwenge bashoboraga yikoresha. Icya gata kintangaza ni akantu Republikya ya kabiri yanditse rya nteruro ku rukiko rw'ubujurire wa Ruhengeri gusa (no ku ngoro nshya yutabera yatashywe vuba aha ku Gisenyi), maze ahandi hose mu Rwanda kuto kikoto za Kanto izo mbere z'ire-

mezo, iz'ubujurire, urusesa imanza, iza gisirikari ntihagire na hamwe bahoneka interuro nk'yo.

Umuntu rero akaba yakwibaza niba muri urwo rukiko rwa Ruhegeri n'urwa Gisenyi ariho gusa imanza zicibwa mu izina ry'abaturage. Mu zindi nkiko zose zisigaye se imanza zaba zicibwa mu izina ryande? Mutagatifu Paulo yandikiye umwana we yakundaga Timotewo ati: mbese si abanyamaboko babakanadamiza bakanabakurana mu nkiko? Ntiyaba yibeshye rero uwavuga ko ari muri ziriya nkiko zifite iriya nteruro ari no mu zindi zose ziri mu Rwanda, abacamanza baca imanza mu izina ry'ababahaye imyanya, mu izina ry'abakire no mu izina ry'imiryango n'amacuti yabo.

Ibi ntabwo tubivuga tubikuye mu kirere. Turabikura muri raporo twagiye tugezwaho zivuye hirya no hino mu gihiyuguru guhera cyane mu mwaka w'1971 hiyongereyeho ibyo natwe ubwacu twibonera n'amaso yacu. Mu magambo avunaguye turagira n'icyo tuvuga ku nzego zimwe na zimwe zifite uruhare rukomeye mu kutubahiriza ubutabera mu gihiyuguru cyacu.

Abagenzacyaha ba Jandarumori n'aba Parike bashishikazwa no gushaka ayabo.

Mu by'ukuri muri iki gihe abagenzacyaha ntibashishikazwa no gushaka no kwegeranya ibimenyetso byatuma ukuri kumenyekana. Ahubwo usanga ibyumba bafungiramo abantu byitwa amigo mu gihe bagikora anketi byarahindutse aho bahunika abantu bashaka kubumvisha maze bagategereza ko ubishoboye yigura cyangwa akagobokwa n'abo yasize hanze. Amarorerwa rero akorerwa muri izo amigo aho ziri hose mu Rwanda ateye ubwoba n'akanu.

Dore nawe nko muw'1980 muri amigo ya Komini Kayonza i Kibungo hapfiriye abantu 11 bazize kubura umwuka muri kasho y'imfunganwa bari bafungiyemo bazira ko batari bafite ingarani. Nyirugukora ayo marorerwa yakomeje kwicara ku ntebe ya burigumesitiri kugeza ujo bundi muri 1991. I Butare naho Ajida MUNYURANGABO yahiciye abasore batabarika akore-

Komeza urup. 14

Bikurikira urup. 10

kira batangira gutoteza abaturage maze aba nabo bahita bikata ntibongera kubafasha guhiga Museveni n'inyeshyamba ze. Sibwo Museveni abiganzye maze bukeye Obote na Okelo bakurika. Rwo uramenye basirikari ngabo zu Rwanda twubaha kandi dushyigikiye mutazagwa mu mutego w'umwanzi.

Niba hari umukobwa mubi ubarimo ubatukisha mumuhinde amenengane asubire mu bibi yabagamo atarabazamo maze abaturage tukone uko tumucakira.

Ngarutse ku mugi wa Gisenyi wari ugiye gushya nk'awa Lubumbashi, mbese mwari muzi ko kuri iki gihe uwo mugi ucumbikiye abazayirwa batagira ingano bahunze

amasasu y'urufaya yarashwe mu mugi wa Goma mu byo kuwa 29 Ukwakira 1991? None rero abasirikari bacu bari kumarira ku icumu abenegihugu n'abanyamahanga. Ibyo binfu bikwiye kwamaganwa hakiri kare maze yaba umucuruzi atabujijwe n'amategeko, aho bari hose, abo aribo bose bagashobora kurya utwo bakoreye mu mahoro nta gusimbukwa n'umutima ngo ndiriwe ariko sindamuka. Bitabaye ibyo bizadukomereza gukomeza kwemera ko turi mu bumwe n'amahoro kandi imitima ihora itunagurikwa hejuru yo gutinya kwamburwa ubuzima biturutse ku bana nayo itatworoheye.

BOSENIBAMWE Alain
MUKAMA Sostene
MUKAMIRA-RUHENERI.

sheje ifuni akabishimirwa ngo yakiiie igihugu amabandi kabuhariwe. Mu w'i 1983 ku Kibuye Komanda MUNYARUKIKO Matiyasi amaze kubona ko NDIBALIRENDE avuyemo umwuka azize inkoni ze, yafashe ipantaro y'uwo nyakwigendera arayisatagura ayikoram imigozi maze ayimanikisha intumbi ye ngo kugira ngo abantu bazemeze ko yapfuye yiayuhuye. Mu w'i 1979, habaye mu mugi wa Kigali ubujura bw'amafaranga ngo agera ku bihumbi 150 mu modoka ya nyakwigendera MAGERA se wa ZIGIRANYIRAZO Protazi maze hafungwa by'akamama abantu barenga 80 abensi muri bo banamugazwa n'inkoni abagenzacyaha bagamije kubemeza ku ngufu ko bipyre ngo babone uko bavaho bashimwa. Muri 1980, amabandi yateye kwa KAJEGUHAKWA Valens yu wakoreshaga amafaranga ye maze agafatanya n'abatore n'abaturage gugegeka u Rwanda, yu watoneshejwe na Republikya ya kabiri ikamuha n'amafaranga yo kugira imbunda zirimo ubuzitwicira abasirikari ku rugamba n'abaturage mu masambu yabo, maze ayo mabandi bayatesheje muri iroyo joro arara kuko yri yitwaje imbunda. Bukeye KAJEGUHAKWA ahamagara ubugenzyaha bwo ku Gisenyi n'Ibiro bikuru bishizwe Iperereza i Kigali, abo bose barahurura batabara uwo mwami maze basabira abantu bagera kuri 15 batuye hafi y'iwe, abasore n'abasaza bose gukatirwa igihano cyo gupfa ngo yihoreraga kuko muri ako karere bari baratumye iwabo bahunga muri 1959 no muri 1973.

Bukeye akoresha ububasha yahabwaga n'amafaranga ye maze yicisha NTSITSI umuhungu wa NKUNDABANYANGA (yari yarakatishirije igihano cyo kwicwa) akoresheje abazayirwa babiri GATEMBO Dugudugu na CYIZA Makaba n'umunyarwanda umwe wiiese ELOMBE. mu miburanire yabo basobanuraga neza uko KAJEGUHAKWA yari yarabahaye ubwo butumwa bwo kwica akanabaha n'imbindzo zo kubafasha kubusohoza bitabagoye. Abo basore n'ubwo bashinje icyo gihangange cyari cyarigaruriye abategesi bose b'iki gihugu, nticyigeze gihungabanywa na busa. Ahubwo cyakoresheje amafaranga maze kuwa 28 Mutarama 1986 ubwo Perezida MOBUTU na HABYARIMANA basuraga Pereferitur ya Byumba, HABYARIMANA ababarira abazayirwa bose bari bafungiwe mu Rwanda barafungurwa!

Nta mushinjacyaha ucyirushya

ngarajya aho icyaha aregewe cyakorewe. Ahubwo yumva gusa abagabo batanzwe na nyirukurega: uje mbere niwe nyirukuri. Ahasigaye awarezwe agashakishwa muri serire, muri segiteri yaramuka afashwe ari umugabo ushobora kwigura ntagire icyo aba. Abagenzacyaha bakunze kuvuga imvugo ngo mbese ndahirirwa? Cyangwa akareba awarezwe maze akamanura intoki ku muhogo inyuma asa n'uhashimba ngo bikerekana ko afite inyota. Ubutabera ni ubwa nde koko?

Ubushinjacyaha bwo se bufite akahe karusho?

Iyo umushinjacyaha agize Imana akagwa kuri dosiye agomba kwiga irimo umuntu ufunzwe aba arudenuye, kuko kuri ubu kugira ngo ahe umuntu ifungurwa ry'agateganyo (liberté provisoire) ngo hagomba ibihumbi 50. Ngo hari n'igihe abona muri dosiye yiga harimo umuntu uvugwamo wifitiye amafaranga agahita amutumiza akamwumvisha ko nawe agomba g fungwa kugira ngo agire ayo amugenera yigure nyamara ubwo kandi ari umwera.

Mubo LIZINDE yarezwe, KAYIBANDA ntarimo. Uwamubotoye ariyizi.

Kugeza ubu nta mushinjacyaha numwe mu Rwanda wigera yubahiriza amategeko agenga ifungwa ry'agateganyo: nta n'umwe ushishikazwa no kujyana umuntu yafunze imbere y'umacanza bitarenze imini itanu amufunze nkuko biteganywa n'itegeko. Si ukubura igihe bibatera ibyo ahubo ni ingeso yabagiye mu maraso yo kwicwa amategeko ku bushake kuko bazi ko ntawabibahanira kandi n'uwashaka

bamuhuma umutima bakamuha kurozi bw'amafaranga birirwa basamu bo batera ubwoba ngo barabazaze bakigura cyangwa mu bapifungurwa ry'agateganyo.

Mu nkiko ho ntawuk bishidikanya hakonigiceri.

Abakoze amategeko nibo balyabacamanza icyaho cyo kurya nra Nko mu bishano biteganywa n'amateko ahana ibyaha (code pénal) abakoze amategeko bagiye bateganya ko umacanza ashobora guha umuntu icyahannye, hagati y'ibihano biberi minimum et le maximum ou entre les deux) cyangwa se akamuca ihazabu rumvikana rero ko kugira ngo umacanza areke g fungwa umuntu abihumugirire imbabazi amuce ihazabu ga akenshi abanza kumhitishamo kandi ntawahitamo igifungo areba igihano cy'ihazabu nkuko ntawahitamo igifungo cyo hejuru (le maximum) kandi azi hari (le minimum cyangwa ikiri hapo y'ibyo byombi).

Mu manza z'amahugu n'ubucuzi ho abantu bakunze kuburana ibigaranya; imirima, amazu, imyenda y'amafaranga nkuko ari uko bimeze mu manzerekeye imishahara n'ibindi. Utima abo atsindiyi ikintu ashobora guha avunjishamo amafaranga. Niyo impamvu kugira ngo umuntu atsinde apamba kumgeraho. Ntihagire usoma ariko ngo yibwire ko abagenzacyata bose, abashinjacyaha bose cyangwa abacamanza bose ari abakorera kuraswa. Oya! rwose hashobora kubonkamo abakozi b'umutima uretse ko in bake cyane kandi wa mugani ukuba ubirho uvuga ko umukobwa aba umwe agatukisha bose.

Abacamanza kandi nabo batang ifungurwa ry'agateganyo igehe ubushinjacyaha bushobora kuba bwarankeye ufunzwe mu buroko. Hari res abacamanza n'ingeso mbi barigurisha igieiro kigashyiraho bitewe n'ikiyaha umuntu akurikiranyeho kinmereye cyangwa cyoroheje. Tuboneyeho kuvuga ko abayobozi ba gereza ingeso yo kubakiza bamaze kuyandura. Ngo nta munyururu bagisabira ifungurwa ry'agateganyo (libération conditionnelle) adatanze iya bitanu! Ubutabera bwaba ari ubwande? Bwaba bujya he koko muri iki gihugu?

bishinzwe Ipere-n'urukiko ru-zwe kuburanisha abuhungabanya umu-nano wa Leta byarazwe.

Iyo by'iperereza benshi bakunze n'iro bva ba maneko cyangwa se S.C.R. Service Central de Renseignement. Iyi Sesera iri muri Perezida ya Repubulika kandi yaje isimbura NUR (Sûreté du Rwanda) muri am 1973 yahoze igengwa na 'Ministère d'Intérieur z'Igihugu.

Sesera rero yagiyeo hashize igithe Gregori KAYIBANDA ahirtswe coup d'Etat yo kuwa 05 Nyakanga ilyo coup d'état abayikoze kugeza karacyayita "mvugurura muco". Iyo umuntu uzi gushishoza ammye akanabyitegereza neza, ilyo coup d'état iri mu zamennye n'cyane muri Afurika. None se ko abashwe iyo coup d'état imaze kuba am 50 ko ntawuboneka wo kubara am umuntu yabyita iki?

d'Etat ngaruramu-
yo kumena amaraso,

Kuyita
apura muco ahari kwari ukugirango
ntemumuwo kwica wariho ku ngo-
n'cyam!

Ibi byaba ari byo kuri kandi na nyu-
mu myaka yakurikiyeho habonetse
mensi y'abantu barengana.
akazi ko kwica kakaba karegu-
Sesera ya LIZINDE na Etat-Ma-
ya SERUBUGA. Uko izo nzego zo-
zabigenje mu kwica abanyopolitiki
Repubulika ya mbere n'uko zakome-
tubigenza kugeza igithe HABYARIMANA ashwaniye na LIZINDE mu
shyino 1979 biriho birategurirwa
abo kizamurikirwa abanyarwanda
kunda urwababyaye. Uko imyaka
ye isimburana Sesera yakoze nka
etapo ya Hitler ku bwa LIZINDE,
nka SAVAK ya Shah wo muri
nka bwa HABYAMBERE Yo-
shyuma iza gukora nka ba Tontons
moutes ba Fransisko DUVALIER ku
NDUWAYEZU Augustini.

Turibuka ukuntu ba maneko ba Lizinde bafungiraga abantu muri butu.

Twese turibuka ukuntu abamane-ko ba LIZINDE bafungiraga abantu muri butu (boot) y'imodoka maze iyi ikagenda ibirometero n'ibirometero, abarimo bagapfa bakanabambwa nta rubanza? Twese turibuka ukuntu ba maneko ba HABYAMBERE biraye mu bacuruzi muri 1981 bakabafungagara bagamije kubakamamo ruswa ngo bategekwa ku gatsiko ba LIZINDE. Buri wese aribuka ukuntu ba maneko ba NDUWAYEZU nta kindi bakoze uretse iterabwoba no kureka inkotanyi zikinjiza intwaro zazo mu gihugu no kugishakamo ibyitso. Ku bw'abo bagabo uko ari batatu ntawe utarumvise ba maneko bayoboraga babwira umuntu ngo "uzi icyo ndi cyo" ubwo ari nako bamutunze masotera abenshi batazi no kuzikoresha.

Ntawe utazi cyeretse utarashatse kubimanya ukuntu HABYAMBERE yakoresheje muri 1981 abakomando bo muri batayo ya Ruhengeri kugirango babohe, bakubite iz'inzoka abari barafashwe mu gatsiko ka LIZINDE ngo bakunde bemere kandi basinyire ibyo we yafatanyije n'abo yakoreraga gutegura aribyo: kwemeza icyaha cyo gukorera HABYARIMANA coup d'Etat.

Abishi bagororewe am-peti.

Ibisi-
mu by'i Kagogo, Gifurwe na Rusarabuwe bibitse amabanga yose y'ibyo kandi umunsi byavuze ubanza abavuga amadisikuru bemeza ko u Rwanda ari igihugu kigendera ku mategeko ntawamanya niba hari icyo bazongera gutinyuka gukopfora.

Muri ibyo bisimu niho HABYAMBERE n'ingabo za SERUBUGA biciye urubozo abagombaga kuburana mu gatsiko ka LIZINDE bakoresheje inkoni, amashanyarazi, ingoyi, amafuni, amanyundo n'ibindi... Ntawe uyobewe ko abasirikari bo mu bigo bya gisirikari bya Gisenyi na Ruhengeri aribo bategetswe kwica abanyapolitiki ba Repubulika ya mbere maze bacyuye uwo murimo w'inkoramaraso Etat Major ikabaha ishimwe rizanywe na Liyotona NDIBWAMI Deogratiasi mu

ndege, abo ku Gisenyi bakarihererwa muri kantini y'uruganda rw'icyayi cya Pfunda.

Ntagenzwa na Ndutiye bishwe batazwe na Cyarahani.

Naho ku byerekeye urukiko ruburanisha abuhungabanya Leta, iyo umuntu yitegereeje asanga ari urukiko rucumbura Sesera (prolongement S.C.R.) kuko byose ari ibikoresho bya Perezida wa Repubulika. Urwo rukiko abanyarwanda baribuka ko rwasi-mbuye Cour Martial muri 1975 narwo rwari rwarashyiriweho kuburanisha abanyapolitiki ba Repubulika ya mberere. Igitangaje rero ni uko iyo Cour Martial yagize itya ivanwaho kandi ubutegetsi bwari buzi neza ko abari bafashwe bose bari batararangiza kuburana. Buri gihe ubwo butegetsi bwashyikirizwaga lisiti y'abamaze kuburana maze ubwo bukagereranya kuri lisiti y'abafashwe bose bityo bukamenya abataramburanishwa umubare wabo n'abarivo.

None se Umuntu yakwiagandaga-za ate ngo ahakane ko atategetse ko urwo rukiko rwabo aruko azi neza ko nta muntu usigaye wo kuruburaniramo? Nta bari basigaye koko kuko bose bari barivuganywe n'akanyundo bityo aka-va ari nta mpamvu yari gutuma urwo rubanza rukomeza kubaho. Mbese abanyarwanda bazi ko kugeza muri 1980 ku bunani uwitwa NTAGANZWA yari agifungiwe muri gereza spécial ya Ruhengeri hanyuma mu ntangiriro z'uwo mwaka; Ajida CYARAHANE akaba aribwo abahwa amabwiriza yo kumwicana w'uwitwa NDUTIYE abataze ni ukuvuga kubafungirana muri kasho nta biryo nta n'amazi kugeza igithe bapfiriye?

Mubo Lizinde yarezwe ntiharimo Kayibanda.

Cour de sûreté de l'Etat yasimbuye Cour Martial nta kindi ibereyeo uretse gukora ugushaka kwa guverinoma; nta tegeko ishishikarira kwubahiriza uretse ko itanga ibihano haba bayandikiye imbere y'izina rya buri muntu uyiburaniramo, ku buryo abo batinya bahabwa ibirebire abo badatinya bagahabwa ibito cyangwa se bakarekurwa. None se umuntu uzi gutekereza no guashyira mu gaciro yakwiyumvisha ate ukuntu kuburanisha icyaha gikomeye

nk'icyo guhungabanya umutekano wa Leta gikunze no kwitwa gushaka guhirkika ubutegetsi (Coup d'Etat) Perezida wa Repubulika yakwituwa ububasha ahawba n'amategeko maze agashyira mu bacamanza b'urwo rukiko abasirikari batagira icyo bazi mu mategeko? Abo basirikari nibo bashinzwe cyane cyane kwemeza Perezida w'urwo rukiko bakamurusha amajwi mu gukiza urubanza bityo hagahabwa gusa ibihano abari kuri lisiti abo basirikari bombi bahawe na sh

Namwe mugerageze kwibuka abasirikari Perezida HABYARIMANA yemeragaho ubuhanga buhanitse mu by'amategeko, ubuhanga buvukano! MAYUYA na RWANYAGASORE nibo bari barahawe intebi ngo baburanshe LIZINDE na bagenzi be mu w'1981. Imana ibahe iruhuko ridashira kandi ibiture ikurikije ibyo bakoze. Cour Martial nayo mu gihe yaburanishaga KAYIBANDA Gregori na bagenzi be mu w'1974 yari igizwe n'abasirikari b'ibimene mu by'amategeko nka LIZINDE, NTIBITURA n'abandi...

Guhera kuwa 21 kugeza kuwa 29 Kamena 1985 mu Rukiko rwa Mbere rw'Iremezo rwa Ruhengeri haburanshirijwe urubanza rw'abari bakurikiranyeho kuba barishe abanyepolitiki ba Repubulika ya mbere. Abashinjwaga ni LIZINDE, BISERUKA, BUTSITSI, BIHEZANDE, NTIBANDEBA, SEMBAGARE, NDEGEYA, CYRAHANE, SECYUGU, MPANUMUSINGO... Mu mazina y'abishwe' irya Gregori KAYIBANDA ntiryahingutse. We yaba yarishwe nande kandi yaze iki?

Mpanumusingo yici-shijwe kutavuzwa.

Muri bariya bashinjwaga kandi MPANUMUSINGO nawe yaguye muri gereza ya Ruhengeri azize ko umuyobozu wa gereza wo mu muryango w'umunyamabanga wihariye wa Perezida HABYARIMANA yanze ko avuzwa.

Iyo umuntu yongeye gutega amatiyi amajwi yafashwe igihe cy'iburanishwa, ikintu cya mbere umuntu yumva ni uko bose basabye ko mbere yo kuburanishwa bahabwa igihe gihagijue cyo gusoma dosiye yabo. Maze ukumva Perezida w'Ururkiko arasubije ngo ibyo uburana urabizi si ngo-

mbwa rero gusoma dosiye byongeye kandi nta n'igihe dufite.

Ibyo ngo yaba yarabyangaga kuko yari yahawe inshingano ko urwo rubanza rusomwa mbere ya 5 Nyakanga 1985 kugirango Perezida wa Repubulika ushyirwa cyane mu majwi ko yagize uruhare mu kwica abo banyepolitiki ashobore gutangariza abanyarwanda n'amahanga ko abagome bafashwe none bakaba bahanye n'urukiko. Abanyarwanda ntibakiri abana cyangwa ibicuccu ndetse igihe kirageze kugirango bubahwe ndetse banatinywe. Twabonye igisubizo cyatanzwe n'umucamanza muzima mu gihugu cyiyita ko kigendera ku mategeko ku baburanyi banasabaga kubanza gusoma dosiye yabo. Abunganira abandi mu kuburana (ba Avoka) bo batewe ubwoba na Sesera ntihagira utinyuka kugira uwo yemera kunganira. HABIYAMBERE yarabahamagaraga akababwira ngo nibaramuka bemeye ibizababaho nyuma ntibazamutakane. Mu gihugu kigendera ku mategeko koko?

Ntituzaregewe ariko ko twiba impapuro nkuko bimaze kuba indwara. Turareshaka gutangaza ko dufite ibaruwa N° 6071/05.15 yo kuwa 30/10/1985 n'indi n° 2971/05.15 yo kuwa 21/5/1985 Minisitiri w'Ubutabera yandikiye KAGENZA na LIZINDE abangira uburenganzira bwo kujya kuburana imanza z'imbonezamubano n'ubucuruzi inkiko zari zambahamagayemo. None se umunyururu hari aho itegeko riteganya ko adashobora kuburana urundi rubanza? Ahubwo muri ayo mabarwa Minisitiri MUGEMANA yabategekaga kugura ba avoka bo kubaburanira kandi bizwi ko ku isi yose ko gufata avoka bidahatirwa ko ahubwo ari uburenganzira bufitwe na buri muntu akaba rero ashobora kubukoresha cyangwa akabwihorera. Kubona i... nk'ibyo bitegekwa na Minisitiri w'Ubutabera mu gihugu kigendera ku mategeko! Ahubwo rero mu Rwanda abakunze kwica amategeko ku mugaragaro nobo bashimwa bagatoneshwa. Dore nkuwo MUGEMANA wanategetse muri ruriya rubanza twavugaga haruguru ko ruburanishirizwa mu muhezo ngo kugirango amabanga ya Leta adaseseka akajya hanze yageze aho ahembwa Minisiteri ikomeye y'Ubutegetsi bw'Ighugu.

Amabanga ya Leta batinyaga ko aseseka twe twasanze ari abategetsi bako-meye bashinjwaga muri urwo rubanza batashakaga ko bamenekana. Ibyo byaha bahisha ubwo ari abamarayika bizagaragarira imbere ya Rurema.

Igihano cyo kwicwa mu Rwanda.

Guhera kuwa 01/10/1990 ubwo ihugu cyaterwaga n'inyenzi kugeza mu Rwanda hamaze guhinduka ibi bitari bike bishimishije. Umuntu yaga nk'itegeko nshinga ryemera amashyaka menshi n'ishyirwaho rya Minisitiri w'Intebe, kwemera ko ababunmesitiri batorwa n'abaturage bakanda kwitwa abakozi n'ibikoresho bya Perezida wa Repubulika, kwemera isumuntu yatanga igitekereo cye mu ngambo cyangwa mu nyandiko ntagi yishisha nubwo cyaba kinyurwagi n'ie'yabakunze kwitwa ba nyirubaka, kwemerera itangazamakuru ryabanya Irya Leta cyangwa iryigenga ubwizure bwo kugaragaza ibibi n'ibyo abategetsi bakora n'ibindi n'ibidi. Ibyo byose bigenda bihinduka umuntu yakwifusa ko situgeza kuri Demokrasi isesuye, idacagase nk'iyakunze boneka mu ishyaka rimwe rukumbi. Byavuzwe kenshi ariko si bibi kubisubramo, demokarasi isesuye mu gihugu igizwe n'ibantu byinshi: amashyaka menshi, ubutegetsi butandukanye (paration des pouvoirs), ubwigenye bw'ubucamanza, iyubahirizwa ryurenganzira bw'ikiremwa muntu, ubwigenye bw'itangazamakuru n'ibindi.

Mu rwego rw'ubucamanza no kubahiriza uburenganzira 'bw'ikiremwa muntu, twabivuzeho byinshi muri nyandiko igihe cyose twagiye twibantuti: ubutabera ni ubwande? None n'bonye igihano cyo kwicwa nacyo gitoye agahinda muri iki gihugu cyacu kulo ukatiye kwicwa atari we wicwa ahubwo hicwa n'utarangwaho icyaha cyangwa ukekwa gusa. Ubundi igihano cyo kwicwa gifite imyaka nk'ijo isi ifite. Abemera Bibiriya Ntafatifu, bibuke ukuntu Imana yarimbuje isi umwuzure mu gihe cya Nowe, ukuntu yarimbuje umu-riro imijji ya Sodoma na Gomora, ukuntu yari yarahaye Musa ibyaha byose akwiye kuzajya ahanisha kwicisha amabuye. Na Yezu ubwe abayahudi bamukatiye ugihano cyo gupfa maze abambwa ku musaraba. Nyuma ye Peter na Paulo nabo bakawe n'umwami Nero w'abaromani igihano cyo kwicwa bambwe ku musaraba. Guhera ubwo re-ro umuntu yavuga ko igiharto cyo kwicwa cyabaye akarande ku isi maze buhororo buhoro ibihugu bigenda bishyiraho icyo gihano mu bitabo byabyo by'amategeko ahana.

Mu Rwanda ntiturashobora kume-niba abahutu batararugero-mo-swa bari bafite cyo gihano mu muco-ntu. Icyo tuzi kandi cyanditswe ni uko-ingoma ntutsi nyiginya, umwami w'u-nuda yari afite uburenganzira bwo-na n'ubwo gukiza abantu be ku bu-gihano cyo kwiewa cyari umwihari-umwami.

Ighe u Rwanda ruragijwe igihugu-ubibili, ubwo burenganzira bahise-naka kubunyaga umwami maze bi-mbabaza cyane bituma ashayamira-n'abazungu ndetse byaje no kuba i-ne mu mpamvu zatumye yamburwa-nwami acirirwa i Shangi mu w'1931, vere yo kujyanwa muri Kongo i Moba-a-riko agwa. Uwo yari umwami MU-NGA. Arikò mbere yaho muw'1910, IKARA rwa BISHINGWE yemeye-nyongwa mu mwanya w'umuhungu-MAUKO wari wishe Padiri wera-mpas arikò apfa yissasiye umusirkari-umukongomani witwaga SAWISHI-ue bamurasira hejuru y'intumbi ye.

Nyuma haje revorisiyo abahutu-uwumbagatanya bahirika ingoma ya-shake. Bamwe mu bari batsimbaraye-riyo ngoma bahise bafata umugambi-n'kwivugana abahutu bari baragize-zare mu guhirika ingoma yabo.

Abaheshi ba MBA-NDNA bishe abahutu.

Ni-

Two abitwa abaheshi bayobowe n'aga-niko ka MBANDA bishe abahutu kara-tua. Baje gukatirwa n'urukiko rwa gi-kire rw'abazungu i Astrida igihano-jo kwicwa arikò umwami Baudouin-ura imbabazi icyo gihano gihinduka-za icyo gufungwa burundi hanyuma-ni 1979 ubwo HABYARIMANA ya-witwaga bwa mbere nawe abaha imba-zi bataha bamaze imyaka 20 mu bu-rota. Agatsiko ba MBANDA kishe abahutu b'imena nka ba MUKWIYE. MBANDA akaba yari afungiwe muri-ja gereza y'ikirangirire yitwa spéiale-jo mu Ruhengeri ari kumwe na ba KI-MENYI wahoze ari umunyamabanga-va RUDAHIGWA na KAMPORO wa-dungwi ko vjsho umwana i akimubyara. Nyuma y'ifungwa rya MBANDA abaye ibitero byinshi by'inzenzi maze-bituma Ruhengeri yarasiwemo RUKA-RA rwa BISHINGWE imenyekana-cyane kuko ariyo yakiriye amaraso-y'inyenzi zarashwe kuko zikatiwe igi-hano cyo kwicwa. Udutsiko dutatu twa-harasiwe, kamwe kagizwe n'abantu-ki karimo MPFIZI na MUTIMURA;

mu gatsiko ka kabiri kari kagizwe-n'inyenzi eshatu arizo NUMA, MPA-MBARA na NYABUJANGWE bari-barahungiye muri Tanzaniya bakaza-gusubizwa Gregori KAYIBANDA kubera ubucuti yari afitanye na Julius NYERERE; agatsiko ka gatatu kari kagizwe n'abantu 24 barimo RWAGA-SANA mwene se wa KAYIBANDA b Rashwe batanaburanye. Ngibyo ibyamenyekanishije Ruhengeri mu Rwanda ndetse no mu mahanga hiyongereye-ho imanza zikomeye zagiye zihabera nka rwa rundi rw'abacanshuro b'ababiligi, urwa LIZINDE na bagenzi be baregwa-ga coup d'Etat, n'urwa LIZINDE na bagenzi be baburana ko bishe abanya-politiki ba Repubulika ya mbere.

U Rwanda ruracyari mu bihu-gu-by'Afurika no ku isi bifite igihano cyo kwicwa mu gitabo cy'amategeko ahana. Muri Afurika uretse ibihugu bya Cap Vert, Mozambique, Namibiya ibindi byose biracyafite ibihano byo kwicwa.

Semuhungu araswa mu rukerera; Perezida Habyarimana umuki-risitu wuzuye, niko twabibwiwe na Padiri Gabriel MAINDRON washobujaga.

Repubulika ya mbere ivuyeho ya-ramaze kurasa inyenzi mu Ruhengeri haje muri 1973 Repubulika ya kabiri ya HABYARIMANA. Hari abishwe kuko-bakatiye icyo gihano arikò hari n'abandi benshi bapfuye badakatiye cyangwa se baba banakatiye bakicwa mu buryo budateganyiwe n'amategeko. Muri 1974 harashwe muri gereza ya Kigali mu rukerera abantu 10 barimo umusirkari SEMUHUNGU, muri 1975 ha-rashwe abantu 20 barimo RUCURU abantu benshi bakomeje kwemeza ko yarenganye bigatuma n'uwitwa AHO-RUKOMEYE yegura ku mirimo ye ya Perezida w'urukiko rwa mbere rw'ire-mezo rwa Kigali naho kuwa 15 Nzeri 1982 harashwe abantu 40 umunsi abe-mera Bikira Mariya bari bategereje ko abonekera i Kibeho nkoko yari yabise-zeranyije abana asanzwe abonekera. Ubwo kandi uwo munsi Kilizya Gatorika yibukaho ububabare bwa Bikira Mariya none hari bamwe muri bariya 40 ba-giye kurasiwa i Butare muri Diyosezi Kibeho irimo!

I Kibeho kandi Bikira Mariya ya-hanuriye abafite amatwi yo kumva ndetse anabyereka abana asanzwe abonekera: yaberetse abantu bafite intwaro zinyuranye bicana cyane, yongera abe-reka umugezi uteomba amaraso muri iki gihugu. Abafite amaso bamaze kubona amaraso yamenetse guhera kuwa 01/10/1990 kandi yiteze kubona ibikiri inyuma. Ieyababaje abantu ariko ni ukuntu bamwe muri bariya 40 barashwe mu w'1982 bapfuye ururutwa n'urw'imbwa zipfa: gufata umuntu ukamuraza ku ngoyi umutunaratse, rero ngo ni ukumufunga komande bwajya gycya ukamujugunyaho grenade nta bugome buruta ubwo. Nyamara itegeko teka'ryo kuwa 27/11/1974 ryemejwe gu-kurikiza mu Rwanda na Ordonnance n° 24/just. yo kuwa 4.4.1935 ribuza no gushinyagurira inyamaswa nkanswe re-ro ikiremwa muntu (Mu gitabo Padiri Gabriel MAINDRON yanditse ku biberi i Kibeho cyitwa "Des apparitions à Kibeho" uwo mupadiri yise Perezida HABYARIMANA "Umukirisitu wuzuye" (chrétien convaincu). Umuntu atibeshye yavuga ko yanditse ibyo a-shaka gukeza ndetse binagaragarira mu byanditswe by'ibanze muri icyo gitabo (préface) aho bavuga ngo uwo mupadiri mu minsi iri imbere yumva azasaba ubwenegihugu bw'u Rwanda ibyangombwa byose nibimara kuzura. Impamvu yo kumuhundagazaho ibisi-ningizo ihita yumvikana.

Kubona umuntu wemera ko amaraso ameneko mu gihugu cye, umunsi Umubyeyi Bikira Mariya nawe yemera yakigendereye maze ukamusingiza si ukutavugisha ukuri no gushobuja koko?

Odetta arasanwa na fiyanse we Kalimu-nda.

Kwemera ko abanyepolitiki ba mbere biewa mu buryo budahuje n'amategeko nabyo si iby'umukristu wuzuye wa MAINDRON. Tugarutse kuri bariya 40 bishwe ku ya 15 Nzeri 1982, byabaye igitangaza kumva mu Rwanda barashe umwari witwaga UWIMANA Tabu Odetta warassanywe n'umufiyanse we witwaga KALIMUNDA wigaga muri ESM kuko ngo bari barafatanyije kwica muka se w'uriya Tabu. Arikò uyu Tabu siwe wabaye uwa mbere mu Rwanda w'igitsinagore wishwe kuko muri 1971, umugore wa RWAKABUBA Sekirema wo muri Komini Nyakinama abitege-

Ibihe turimo

Perezida KAVARUGANDA yatewe n'akazu:

Nkimara gusohora inyandiko "Twamenye abateye KAVARUGANDA" abantu bansobanuriye ko abanditsebiriyaariabateye KAVARUGANDA, bakaba barimo bajijisha; ngo yatewe n'akazu.

Ibyo ariko ntibyabuza umuntu gukomeza kwibaza impamvu KAVARUGANDA yaterwa kandi yarakoreye ingoma uko ishaka. Hari n'abavuga ko KAVARUGANDA yaciriye mu kanwa ka Nyakwigendera KAYIBANDA kubera inzangano bari basitanye; ariko icyo **tuzi ni** uko uwo ubutegetsi bwabohaga (GATABAZI, RUMANYA) KAVARUGANDA yaramucuraga. **Noneho aho** akubitiye inyundo uwo ubutegetsi butatanze (MUHIRWA, KARANGWA) niho batangiye kumwambura umuvuba.

KAVARUGANDA agomba gupsa. Niwe muntu wimika Perezida wa Repubulika, akaba ari nawe uzamukuraho kubera kwica itegekonshinga: ni uko abadepite batinze kumurega ngo amwereke ukuri; kimwe n'abandi bacamanza (Conseil d'Etat, Cour de Cassation, Cour Constitutionnelle) **ntibagikozwa amakosa** y'Ubutegetsi n'aya badepite.

Urugero ruri hasi ni uko urukiko rw'Inama ya Leta ruherutse kuvuguruza Minisitiri NSANZIMANA ku cyemezo yafashe ashutswe na mwene wabo MUNYAGASHEKE ngo bahirike uriya Musenyeri NDANDALI. SEBUNUNGURI yari yavuze mbere ati: gutsinda kwa Musenyeri NDANDALI ni ugitsinda kw'abanyenduga, ni ugutsindwa kwa Guverinoma na MRND.

Sinagaruka ku ngero z'urukiko rusesa imanza kuko rwemeje ko Major SABAKUNZI afungiye ubusa, ko RWABUKWISI yari asite uburenganzira bwo gutangaza ibya KIGELI, umwami wavukiye ishyanga (Muri Zaïre 1935) n'ubu akaba aheze ishyanga. Urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga two rumaze kuba ikiranngirire (*infamous or famous*) kubera ko rwanze rya tegeko ryashakaga kuniga itangazamakuru (twabashyiriye inyandiko zizyana naryo mu gifaransa ku rupapuro rwa 4) Habaye amagambo menshi ngo KAVARUGANDA asuzuguye NSANZIMANA; nawe Minisitiri ashaka gutterana amagambo, ariko nyine abikorana ubuswa mu mategeko (ese ubundi NSANZIMANA yigeze yicara mu ruhe rukiko?). Hari n'amategeko Perezida wa Repubulika yashyiriye KAVARUGANDA, urukiko rurayamutera ngo yiruyazanira bujura, ngo nayanyuze mu nzira zemewe n'amategeko, ni uko Perezida HABYARIMANA arumirwa.

Umuti ubutegetsi bwashoboraga kubona ni ukuvanaho abacamanza. Nyamara byarabagoye kuko kugira ngo abacamanza baveho hagomba ko itegeko rishyiraho Inama nkuru yabo. Nyamara iryo tegeko ntirishobora kuuyaho kuko abacamanza bo mu rurinda itegekonshinga bagomba kubanza kuryemera. Kandi ntibakwemera itegeko ridatandukanya inzego z'ubutegetsi, ngo rihe ubwigenge ubucamanza nk'uko itegeko ribiteganya. Umuti ni ukwica bariya bacamanza, noneho bagasimburwa n'abaja, bazemera amasuti yose abaho.

HANGIMANA Fr. Xavier.

KAVARUGANDA aracyamanitseakanyundo.

Urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga ni-rwo rwimika Perezida rukanamuvanaho rukashyiraho amategeko.

KAVARUGANDA ni Perezida w'inkiko ebyiri (twongereho n'urwa gatatu mu rugo iwe): Urukiko rusesa imanza n'Urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga. Ubushize mu IJAMBO n° 5 page 16 twari twabageje-eho bimwe mu bikomoka ku kiganiro twagiranye ku ya 24.09.90 none twongeye kuganira ku ya 21.10.91 no ku ya 04.11.91 ngo adusobanurire nshingano z'Urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga.

Umwiru mukuru.

Urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga rushinzwe kwimika Perezida Republiko

"Mbere yo gutangira imrimo, Perezida wa Republiko aahirira imbere y'Urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga..." (art. 41 Const.).

Rusuzuma amategeko n'amategeko mbere y'uko atangazwa, nirwo yemera. Indi nshingano ya gatatu ni anwo rukuraho Perezida wa Republiko igihe yarezwe kwica Itegekonshinga. Mu yandi magambo Perezida rukiko niwe mwiru mukuru; niwe netu wa mbere mukuru mu gihugu rukiko rwe rushyiraho amategeko adepite barayiga bakayatora ariko ububasha bagira bwo kwemera ko (kizwa), rukimika Prezida wa Republiko. Rero KAVARUGANDA arako-nyundo amanitse ashobora kuyidite buri wese mu gihugu uhereye ku-Perezida wa Republiko. Amategeko mugize lmana: ni lmana yuzuye.

Umucuzi amategeko.

Ububasha bwo gutegeka ruriya rukiko rusesa imanza. Urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga rugi-n'urukiko rusesimanza n'urukiko amana ya Leta. Impamvu ni uko bashyiraho abandi bacamanza basyafaranga y'umushahara kandi rukiko rudafite akazi kensi cyane.

wiyumviye rero ko bimwe batujeje byo kuvuga ngo abadepite

bize amategeko ngo Perezida wa Republiko yasinye amategeko ko ntacyo bivuze: ububasha nyabwo búri mu rukiko rw'uriya mucuzi.

Abantu ntibaramenya ko uriya muntu akomeye, nako ko urukiko rukomeye: nibwo usanga biha kuvuga ngo urukiko rwibeshye kandi nyine nta wundi ufite ububasha bwo kubivuga: urugero ni Minisitiri NSANZIMANA uherutse kurwandikira, nkaho arutoza. Byaturutse kuri wa mushinga w'itangazamakuru rwanze.

Si wo mushinga w'itegeko urwo rukiko rwashubije inyuma: na ya mishinga yo guha imbabazi impunzi rwarayange. Hari n'andi mategeko Perezida HABYARIMANA yarushyikirije rurayanga. Muri Nzeri 1990 u Rwanda twagiranye amasezerano n'abanyamafaranga bo muri Amerika, noneho mu bikorwa hakabamo amategeko yerekeye amahoro, akaba yaragombaga kujyaho mbere y'ya 30 Kamena 1991. Ku ya 29 Kamena Perezida arayabangata: Urukiko rwasanze abikora bujura, bumuyobora inzira isanzwe yo kuyacisha mu badepite.

Bakirwa neza bakemera ibidashoboka.

Andi mategeko banze ni ayasone-raga imiryango yo hanze: SOCODEVI, DELIPRO. Ubusanzwe Leta ishobora kugirana amasezerano n'abantu ishatse n'imiryango ishatse. Ariko igihe u Rwanda twagiranye amasezerano n'amahanga, bigomba kwemezwa n'itegeko. Amasezerano mpuzamahanga (accord international) ni areba ibihugu hagati yabyo (bireshya rero) n'ibihugu n'imiryango mpuzamahanga. Iyo miryango, irazwi; ni nka Banque Mondiale, Communauté Européenne, iba ihuriweho n'ibihugu. Hari ubwo rero abategetsi bacu bajya iyo hanze bakakirwa neza maze bakemerera ababaki-riye ibidashoboka. Ni muri urwo rwego iriya miryango yashakaga gusonerwa. Urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga twagirye inama bariya badepite ko bakora itegeko ryihariye risonera iriya miryango kuko rwo rwanze kwe-meza ko ariya masezerano ari mpuzamahanga.

Ubutegetsi nabo bwaje kubona amayeri buhindura itegekonshinga (art. 44,6^e):

"Perezida wa Republiko ategura, asinya kandi ake-meza amasezerano yose, ubwemeranye n'ubwumvikanne hagati y'u Rwanda n'amahanga, haba mu nze-go zigengwa n'amategeko mpuzamahanga akurikizwa wa mu mibanire y'igihugu cyangwa imiryango yabyo cyangwa se izigengwa n'amategeko mpuzama-

hangi akurikizwa mu mibaniye y'ibihugu n'abikorera ku giti cyabo..."

Aha rero Perezida wa Repubulika ararushywa n'ubusa kujko ni hahandi niyongera gusinyana n'abanyamahanga bikorera ku giti cyabo, urukiko rutazemera ko ayo masezerano aba itegeko kandi bizwi ko kugira ngo amasezerano yitwe mpuzamahanga agomba kuba hagati y'abareshya: igihugu n'ikindi cyangwa n'umuryango n'ibihugu.

Umusayuko.

Urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga ni rukuru; ibyemezo byarwo ntibijurirwa; igika cya mbere cy'ingingo ya 45 y'itegeko ryo kuwa 23 febu-

ruwari 1963 ryerekeye itunganywa ry'urukiko rw'ikirenga uko ryahinduwe kugéza ubu rivuga ngo:

"Itegeko ryemejwe ko rinjuranye n'Itegekonshinga ntabwo rishobora gutangazwa no gukurikizwa".

Abategetsi bashaka kwigizayo urwo rukiko ndetse n'izindi nzego zishaka kurusuzugura. Usanga nka Radyo ivuga ngo Inama y'Ighugu iharanira amajyambere yize itegeko iri n'iri, ariko ntaho ivuga ngo urukiko rurinda iremezo ry'itegekonshinga rwemejé itegeko iri n'iri, ryanze rya tegeko; cyangwa ngo abadepite nibasubira kwiga itegeko ngo Radyo ivuge ko itegeko abadepite biga

ari iryanzwe n'uru rukiko.

Si kuri uru rukiko gusa. Inkiko misusange zirasuzugurwa: bavuga Perezida wa Repubulika ko yarahiye, ntibavuge ko urukiko rwamwimise; berekani Perefe ntibibuke abacamanza bo mrw'iremezo. Bavuga Burugumeshi ntibahé icyubahiro abacamanza bo mri kanto. Niba inkiko zitanga umusanzu mucye, uba ungana uko ighugu cyababye. IJAMBO ryiyemeje kuzajya rusiza agaciro inkiko. Hari hatahiwe urukiko rw'inama ya Leta; rwanzé kutwakina umucyo nk'uwo umwiru w'inyundo yatugaragarije, ubwo uwo mupereza w'Urukiko rw'Inama ya Leta wiyo banya agakunda uwiru yaba yikeba ibibi

HANGIMANA Fr. Xavier

KAVARUGANDA s'est résolu à défendre la liberté de la Presse

REPUBLIQUE RWANDAISE
COUR CONSTITUTIONNELLE

ARRET N° 46/11.02/91

LA COUR CONSTITUTIONNELLE, SEANT A KIGALI, A RENDU L'ARRET SUIVANT APRES EXAMEN DE LA LOI SUR LA PRESSE.

LA COUR.

OUI le Conseiller-Rapporteur en son rapport;

VU la lettre n° 379/01.05 du 28 août 1991 du Président du conseil National de Développement, reçue au greffe de la Cour le même jour, par laquelle elle est saisie conformément aux dispositions de l'article 69 de la constitution, pour se prononcer sur la constitutionnalité de la Loi sur la Presse;

VU l'Ordonnance n° 14/du Président de la Cour Constitutionnelle fixant au mardi 3 septembre 1991, à 9 heures du matin, l'audience à laquelle sera examinée ladite loi;

VU que la Cour n'a pas pu terminer les débats le jour même de l'audience, et que celle-ci a été reportée au Jeudi 5 septembre 1991 à 9 heures du matin;

ATTENDU que l'article 32 de la Loi sous examen, relatif à la carte de presse délivrée pour attester la qualité de journaliste de son titulaire dispose, en outre, que "le modèle et la procédure de l'obtention de cette carte sont fixés par arrêté présidentiel";

ATTENDU que l'article 18 de la Constitution du 10 juin 1991, objet du 1er visa de la loi sous examen, garantit "la liberté de manifester ses opinions en toute matière... sauf la répression des infractions commises à l'occasion de son exercice;

ATTENDU qu'il résulte de cette dernière disposition que, en période normale, la constitution n'entend limiter la liberté d'expression que par la seule responsabilité pénale que le législateur peut toujours souverainement déterminer;

QUE toute autre limite à la liberté de presse, une des formes d'expression, n'est possible qu'en période d'état d'exception, temporaire par définition, mais ici encore, suivant les limites à déterminer par la loi prévue pour de telles circonstances par l'article 48 de la Constitution précitée en ce qui regarde l'état de siège et l'état d'urgence;

QUE par suite la loi ne pourrait

déléguer à un autre organe une compétence pouvant lui permettre une modification des limites définies par la Constitution;

ATTENDU que si la fixation du modèle de carte permettant l'identification d'un journaliste n'ajoute pas à la responsabilité lui imposée par la Constitution, il en va autrement de la fixation de la procédure d'obtention de la même carte;

ATTENDU, en effet, qu'un procédé comporte par nature de formalités des délais et des conditions de fonds dont l'inobservation entraîne la déchéance du droit qui y est subordonné;

ATTENDU qu'en déléguant à l'arrêté présidentiel le soin de fixer cette procédure l'article 32 de la loi sous examen soumet implicitement mais certainement, la liberté d'expression du journaliste à des conditions non prévues ni autorisées par la Constitution en son article 18;

PAR CES MOTIFS;

VU la Constitution en ses articles 18, 75 et 90;

VU la loi du 23 février 1963 portant organisation de la Cour Suprême